

COMENIUS ÁMOS JÁNOSRÓL.

(1592—1671.)

A történelem tanúsága szerint a nagy embereknek, az újítás és szabad gondolkozás úttörőinek eleitől fogva, életökben a sorsuk: félreértés és hálátlanság volt. De más felől azt is igazolja a történelem, hogy az igazi érdem, a nemes önfeláldozás, habár száz évek mulva is, mindig elismerésre és méltánylásra talál. Szép példa erre Comeniusnak, a hirneves tanférfiúnak viszontagságteljes élete. Háromszáz évnek kelle a semmiségbe merülni, a míg az egyetemes emberiséget érdeklő tanügyi reformjai, halhatatlan érdemei általános elismerésben részesültek. Születésének háromszáz évi fordulója alkalmából a tanügybarátok vetélkedtek az emlékünnepek rendezésében. Berlinben még a múlt évben társulat alakult, hogy emlékét elveinek felelevenítése, terjesztése s összegyűjtött munkáinak különféle nyelvekre lefordítása által megörökítsék. Hazánkban is számos helyen tartottak Comenius-ünnepélyt, melyek között legkimagaslóbb volt a sáros-pataki, mint a hol a nagy iskolareformátor tényleg működött is. Azonfelül ez alkalomból több mű jelent meg, melyek az ő életét és eszméit részletesen és kimerítően ismertetik.

Comenius Á. János vagy Komensky, 1592 ben, mártius 28-án született Nivnitzben, Morvaországban. Szülői, kik a cseh-morva-testvérek felekezetéhez tartoztak, korán elhalván, önmagára volt utalva, s tanulmányait csak 16 éves korában kezdhette meg először Hernbornban (Nassau), hol nagy hatással volt a kiváló tehetségű és nagy szorgalmu ifjura Alstedt J. Henrik theologiai tanár; majd Heidelbergbe ment, hol theologiai tanulmányait befejezte. Ezután Németalföldön utazott. Később a morva-testvérek papnak választották Pre-rauban, hol mint predicator és tanító működött. Miután felszentelték, Fulnekbe ment lelkésznek s egyszersmind rector is volt az ottani iskolában (1616.). Ez időben utazta be Magyarországnak is egyes részeit. Sok érdemeiért a morva-testvérek püspököknek is megválasztották (1647.) s ő volt az utolsó püspöke a nevezett felekezetnek. Háromszor nősült. Az első feleségét s két gyermekét korán elvesztette. A második nejétől pedig öt gyermeke maradt. Irodalmi munkásságát, mely bámulatraméltó, 1616-ban kezdette meg. Műveinek számát, melyek inkább a paedagogia és theologia körébe tartoznak, életirói 90-nél többre teszik. Nevezetesebb művei: „*A világ labirintusa és sziv paradicsoma*“, mely magyar nyelven is megjelent 1805-ben,

Rimány István fordításában. E művében Comeniusnak vallásos nézeteit ismerjük meg s a társadalmi élet különböző változatait. „Pansophiae Prodromus (1630.). Janua linguarum reserata (1631.)“ E munkájával alapította meg hírnevét. Tizenkét európai nyelvre fordították le, s megjelent török-, arab- és persa nyelven is. Ezt követték: „Januae linguarum *Vestibulum*,¹⁾ *Atrium*, *Thesaurus*.“ „*Didactica Magna*“ (1628—1631.). Ez a legclassicusabb munkája, valódi philosophiai alapossággal irt neveléstan, melyben a módszer és utasítások és reformokon kívül az erkölcsi- és vallásos fejlesztést is tárgyalja. Tartalmából közöljük a következőket:

„A tanítás művészetének haszna. Az ember a legtökéletesebb teremtmény. Az embernek végcélját a földi életen túl kell keresnie. Ez az élet csak előkészület az örök életre. Az örök életre való előkészülésre három dolog szükséges, u. m. az önismeret, önuralom, s az isteniránti engedelmesség. És ezeknek, t. i. az önképzésnek, erénynek és vallásnak a csirája bennünk van. Ha az ember ember akar lenni, akkor mivelnie kell önmagát. És ez az önmivelés legkönnyebben a gyermekkorban eszközölhető. A gyermekeket pedig együtt kell tanítani, s ezért iskolára van szükség. Az eddigi iskolák nem feleltek meg feladataiknak. Az iskolákon javítani lehet; azokban szigorú rendet kell tartani. Az élet meghosszabbításának alapelvei. Miként lehet eredménnyel tanítani. A tanítás és tanulás könnyiségének alapelvei. A tudományok, művészetek, nyelvek, az erkölcsi nevelés és jámborságra való szoktatás módszere. Az iskolai fegyelem. Anyaiskola, népiskola, latin iskola, főiskolák és akadémiák terve. Egyetemes oktatási rend és módszer felállítása.“

Nevezetes az „*Orbis Sensualium Pictus*“ czimű műve, mely, hogy a nyelvtanítással kapcsolatos realis-oktatás annál sikeresebb legyen, képekkel van ellátva. Ez az *első képes* könyv a gyermekek számára. 1657-ben jelent meg Nürnbergben, s Magyarországon is több kiadást ért. Többi műveit mellőzve, térjünk vissza életrajzához a folytatásához. Miután a 30-éves háboruban II. Ferdinánd hadserege a fehérhegyi csatában Prága mellett, 1620-ban legyőzte a protestánsokat, az egy órai győzelemnek gázszos következményei lettek. Frigyes — a pütkösti király, birodalmi átokkal sújtva, menekült. Cseh-Morvaország és Szilézia a győző hatalmába került. Megkezdődött a boszu, a visszatörölés műve. Ferdinánd sajátkezüleg tépte szét a Rudolf által kiadott „Szabadság-levelet.“ — A felkelés előkelőbbjei verpadra kerültek. A protestánsokat lelkeszeikkel száműzték, templomaikat bezárták. E rémuralom alatt, mintegy 30,000 család költözött ki hazájából. A jezsuiták megkezdették üldözéseiket a protestánsok, különösen a cseh-morva felekezet ellen. *Fulnek* városa a

¹⁾ A *Vestibulumot* Brassai nagy nyelvészünk 1866-ban újból kiadta, s az előszóban azt mondja, hogy: „az igen jeles methodista Comenius *Vestibulumának* a hasznát és sikerét több mint kétszáz év tapasztalása bizonyította be, s ezért ajánlja a latin nyelv tanítóinak.“ Ez főiskolánkban több éven át használatban is volt.

lángok martaléka lett, s ezzel együtt a *Comenius* könyvtára is. Comenius 1621—1628-ig bujdosott. Ekkor hiveinek egy részével Lengyelországba, *Lissa* városába telepedett meg, hol a morvafelekezet iskolájában tanár lett. Az angol és svéd kormányoktól is kapott meghívást, hogy a tanrendszert reformálja. Comenius 1641-ben el is ment Angliába, de az akkori politikai zavarok miatt az angol parlament nem törődött a szándékolt nevelésügyi bizottság szervezésével, s így Comenius 1642-ben Svédországba ment, hol a hirneves minister Oxenstierna pensiót eszközölt ki számára, s Elbing városában 6 évet töltött, a svéd iskolák számára tankönyvek írásával foglalkozva. Később Lorántfi Zsuzsanna I. Rákóczy György fejedelem özvegye meghívta, hogy a sáros pataki Collegiumot ujja szervezze. Comenius e meghívást el is fogadta, s 1650-ben Sáros-Patakra ment, s reformmunkájának alap-elveit megírta. Ott adta ki több művei között a „*Praecepta Morum*“ erkölcsi szabályok értekezését.

Magyarországból ismét Lissába költözött, de annak lerombolása után, mikor könyvei s kéziratai megint megsemmisültek, s minden vagyonát elvesztette, Geer Lőrincz pártfogója meghívására Amsterdamba ment, hol folytonosan irodalmi munkássággal s előkelő családok gyermekeinek a nevelésével foglalkozott. Hányatott és zaklatott életét 1671-ben végezte be.

Mint theologusra nagy befolyással volt Böhme Jakab (szül. 1575-ben), mystikus, theosophus. A „*Synopsis physicae ad Lumen Divinum Reformatae*“ czimű művében saját physikai elméletét adja elő, de a melyről azt mondják, hogy a Genesisből vette. Vallásos rajongó természeténél fogva hitt a jövendölésekben is. A „*Lux in tenebris*“ czimű művében kiadta: Kotterus, Dabricius és Poniatowska Christina visioit; miáltal a visiok e terjesztőinek támogatására szolgált. A „*Jelenések Könyvének*“ a magyarázatát is megkísérlette, s a millenium eljövételét 1672-re jósolta; sőt csodálatos és természetfeletti támogatást biztosított azoknak, kik tervbe vennék a pápai szék és a Habsburg dynastia megsemmisítését. Erre pedig legalkalmasabbak lennének: Cromwell Olivér, Gusztáv Adolf és Rákóczy György. XIV. Lajosnak is irt, s avval biztatta, hogy a világalalom az övé lesz, ha az Isten ellenségeit kiirtja.¹⁾ Leszámítva mysticus természetét, Comenius egy rendkívüli jellem, ki mintaképpül szolgálhat minden időben a kitartó munkásságban, türesemben s az egyetemes emberiség művelődésének az előmozdításában.

KOVÁCS JÁNOS.

¹⁾ Encyclopaedia — Britannica-Comeniusről.

A MAGYAR PANTHEON HALHATATLANJAI.

Örömmel értesítjük olvasóinkat arról az örvendetes eseményről, hogy az Ur 1891-ik esztendejében egyik hitbéli atyánkfia elérte azt a nagy tisztességet, hogy egyik akadémiái bizottság előtt, méreméretvén és elég alkalmatosnak találtatván, a m. tud. akadémia dísztermének keleti falán, valahol a galleriára jutott és ott Sztárai Mihály, Pekry Lőrinczné és Széchy Mária társaságában örök időkre megörökítettett.

Felvinczi György ez a boldog halandó, ugyanaz, ki 1674. táján toroczkói rector levén, később Kolozsvárra költözött és ki ez előtt kétszáz esztendővel I. Leopoldtól okleveles engedélyt nyert a végre, hogy „felvonásokra és jelenetekre osztott comico-tragikus darabokat és komédiákat adhasson elő, hozzá szegődött társaival, akár deák, akár magyar nyelven, Erdélyben és a hozzá kapcsolt tartományok mezővárosaiban, falvaiban, gyűlések és vásárok alkalmával; de tisztességesek legyenek s ne szennyes tréfákkal rakvák.“ S a kétszáz évvel ezelőtt megalakult első magyar színtársulat jellemzésére azt is megemlíti a királyi oklevél, hogy e vállalatból „némi nyereségske“ is ígérkezvén, annak segélyével mind adósságaikat leróvni, mind pedig magokat a szegénység hinárjából kiszabadítani törekedjenek.

Megérdemelte Felvinczi, hogy a magyar Pantheonba felvétesék. Bármily kopottan futotta is meg küzdelmes életét, mégis ő volt br. Podmaniczky Frigyesnek, gr. Zichy Géának, Evva Lajosnak és több más fényes nagyurainknak előde és úttörője: ő volt a nemzet első komédiása és első színigazgatója. Oly büszkén gondolhat az erdélyi magyar arra a kolozsvári házra, melynek a kinyúló tető alatti része Beöthy Zsoltként színpadul szolgált s a közönség az utczáról nézte a játékot, mint ma a Duna melletti metropolis boldog lakója az operaház fényben uszó csarnokaira gondol. A kicsiny makk magas sudárba szökkent. . . . Csupán kétszáz esztendő választja el a nyomoruságos kezdetet a mai dicső eredménytől.

Megérdemelte, mondjuk, Felvinczi, hogy dísztermét az akadémia az ő igénytelen alakjával felékesítse; de azt már kevésbbé, hogy Széchy Máriával egy sorban adassék át a halhatatlanságnak.

Ugyan mivel szolgált reá Széchy Mária, hogy a magyar művelődés és irodalomtörténet nagy alakjai közé soroltassék? Azzal, hogy nagy tettet követett el, vagy az iskoláknak és irodalomnak hőkeblü pártfogója volt? Az erdélyi ügy s később a Wesselényi-